

Anxietatea socială și rușinea. Abordare evoluționist culturală

Prof.Mircea Lazarescu, Miercurea Ciuc, Iulie 2023.

Psihopatologia s-a impus în sec XIX, ca semiologie pentru noua disciplină medicală a clinicii psihiatrice.

La începutul sec XX, prin Freud și Jaspers, psihopatologia s-a diferențiat și ca un aspect problematic al însăși psihismului existenței cotidiene a persoanei.

La începutul sec XXI, psihopatologia evoluționist culturală - abordând tb psihice ca un „experiment natural care ne relevă infrastructura psihismului personal” - devine provocatoare pentru edificarea unei psihologii antropologice generale.

De fapt se ridică problema:

„Cum ar urma să fie înțeleasă structura funcțională bio-psiho-spirituală a psihismului persoanei...

...pentru ca...diverse tulburări să fie înțelese ca un deficit disfuncțional al acestora ? „...adică,

...ce aspect structural normal și adaptativ al psihismului global, stă în spatele posibilității apariției unor tb psihice precum cele: anxios-fobice,depressive,...maniacale.....obsesiv/compulsive...disociative... delirante ... a depersonalizării...a dezorganizării psihice etc...? Și cum s-a realizat acest edificiu psihic al persoanei de-a-lungul timpului?....

Un asemenea set de întrebări nu-și mai poate găsi răspunsul prin apel la o simplă psihologie experimentală de laborator... ci presupune o perspectivă evoluționist culturală asupra edificării istorice a psihismului persoanei umane.

Căci dacă d.p.d.v. intuitiv noi putem accepta că:

- depresia psihopatologică derivă din capacitatea umană a tristeții doliului
 - mania are multe similitudini cu elacția creației și cu euforia carnavalului
 - anxietatea socială seamănă foarte mult cu o rușine patologică.....
- provocarea psihopatologiei constă acum, în solicitarea de a descifra cum s-a constituit ansamblul acestor module psiho-antropologice adaptative, din care tulburările psihice derivă.

Aristotel comenta în antichitate psihismul ca fiind comun omului și animalului, primul diferențiindu-se prin prezența intelectului (*nous*)...

...În prezent însă, psihismul omului se cere înțeles evolutiv.... nu doar ca și constituit pe fundalul celui biologic..... și nici doar ca rezultând din parametrii generali induși de antropogeneza de peste un milion de ani...

.. ci, în plus, și prin câștigurile psihice ale lui homo sapiens de după perioada în care, în urmă cu aprox 70.000 ani, a început să opereze cu entități fictive - ca spiritele totemice sau banii pentru comerț -..stabilindu-se apoi de peste 10.000 ani în așezări organizate ierarhic, lucrând în grupuri pământul și contemplând zei poleiți cu aur.

..Context în care s-a produs o diferențiere între zona intimă a vieții personale și cea publică, cu important impact asupra structurării psihismului său.

Plasându-ne pe o astfel de perspectivă, vom aborda o tulburare destul de frecventă și relativ simplu de circumscris: anxietatea socială (AS).

În AS subiectul trăiește o emoție negativă - disvegetoză, roșeața feței, elemente de Atac de Panică - la expuneri performative publice în fața unor necunoscuți (poențiali sau reali examinatori), resimțind că e privit atent, critic evaluativ, depreciator, cu un comentariu negativ...cu sentimentul scăderii stimei de sine.

Datorită acestei experiențe el evită expunerile publice, trăind o anxietate anticipativă la apropierea lor.....fapt invalidant, mai ales pentru profesiile sociale.

În perspectiva unei psihologii antropologice, condiția AS e intuitiv similară cu trăirea **rușinii**, care e o emoție socială firească și adaptativă, ce apare de obicei la eșecuri publice inferiorizante sau în situații inedite, socialmente reprobabile...

...ce conduc la o desolidarizare a celorlalți de subiect... însoțită de sancțiuni prin priviri, atitudini și comentarii dezaprobatoare, critice..

... în funcție de conjuncturi, atitudinea celorlalți poate fi chiar disprețuitoare, umilitoare, batjocoritoare...prin răs inferiorizant („ a ajuns de râsul lumii,,)

Subiectul resimte o stimă de sine scăzută.. uneori o „dezonoare,,...trăirea rușinii fiind însă diferită de sentimentul vinovăției sau cel al persecuției.

Omul poate deci dezvolta sindromul psihopatologic al AS deoarece e capabil, firesc și adaptativ, de emoția rușinii publice.

Dar oare, cum apare „capacitatea omului de a se rușina?”, printre modalitățile de reacție emotiv socială adaptative ale psihismului său ?

O abordare arheologică a istoriei culturale ne trimite spre:

- rușinea din mitul biblic, cu Adam și Eva
- rușinea omului stigmatizat
- rușinea oprobiului public
- rușinea consecutivă eșecului

Creștinii sunt familiarizați cu situația narativă din Biblie în care Adam și Eva s-au rușinat de faptul că erau goi, ca animalele ce se reproduceau sexual. Iar câștigarea conștiinței acestei stări de „necivilitate,.. figurează printre principalele argumente ale izgonirii lor din Rai.

Dar, această „rușine biblică,, are multiple straturi de semnificație....

Astfel, datele de antropologie culturală semnaleză faptul că, protecția (acoperirea) zonei sexuale, ce apare la populațiile de culegători vânători, precede chiar folosirea îmbrăcăminții pentru protecție calorică

Căci stațiunea bipedă a omului expune această arie corporală la frecvente lezări, putând compromite reproducerea.

Desigur, istoria mitologică prezentată în Biblie a fost redactată într-o perioadă mai recentă a lui homo sapiens, cea sedentar agricolă.... căci Abraham pleacă din Urr...oraș mesopotamian de vârf a vremii culturilor agricole incipiente.

.....iar existența în astfel localități, polariza explicit viața indivizilor din zona intim-familiară, cu cea din spațiile comunitare....în care se muncea, se desfășura administrația ierarhică și cultul sacral....

În această nouă lume a localităților de tip urban, reglementată prin norme, oamenii se diferențiază public în primul rând prin îmbrăcăminte și podoabe, ce le indică poziția și rangul social.

Astfel încât,.. apariția unui om gol în spațiul public, - care astfel nu mai poate fi diferențiat prin haine și însemne sociale -poate stârni nu doar curiozitatea, ci și surpriza,..dezaprobarea critică față de o condiție anomică....

Diferențierea intim/ public ce se instituie la omul societăților agrare, marchează psihismul persoanei în ansamblul său..

De ex. în aria agenției, orice subiect împărtășește cu cei apropiați preferințe, intenții, cunoștințe, decizii, acțiuni... pe când în zona publică, argumentarea acțiunilor și stilul de exprimare se cer elaborate cu grijă, în raport cu normele și situația relațională concretă.

Îmbrăcămintea, podoabele, și accesoriile ce le poartă cu el un om, îl diferențiază și individualizează într-o comunitate, la fel ca și stilul său de vorbire și comportament....

De aceea, nuditatea publică, care e firească în spațiile intime, echivalează în zonele civilizației publice cu o anomie depersonalizantă inedită

..... la fel ca și comportamentele neuzuale,.. ce se manifestă prin „gafe„.

Ceva asemănător se petrece în cazul omului „marcat,, corporal prin particularități de aspect.

În lumea modernității, persoanele cu stigmă corporală (cocoșat, spân, cu anomalii cutanate, pitic etc.) atrag spontan atenția, și pot ajunge obiectul unei stigmatizări sociale izolante, uneori standardizată într-o cultură dată...

Ei sunt priviți cu reticență, putând fi fiind comentați negativ, ca o curiozitate...care-i menține însă la distanță.....

În lumea modernității actuale, cei cu dismorfism corporal trăiesc de obicei un sentiment subiectiv special de tipul rușinii, care fost descris în psihopatologie ca **sindrom senzitiv de relație**:

Subiectul are sentimentul că este privit în mod special de către ceilalți, cu o curiozitate disprețuitoare, fiind comentat negativ, batjocoritor.

Sd. senzitiv de relație se întâlnește frecvent în unele tb psihopatologice precum : Tb dismorfic corporală, Tb osmotic senzitivă, unele stări de anorexie mentală, obezitate și bulimie cu obezitate, în boli cutanate, leziuni faciale etc.

În plus, acest sindrom se regăsește în psihopatologia psihotică, unde a și fost descris inițial de către Kretschmer, la limita dintre persoanele anormale (evitante, timide) reacții comprehensive umiltoare (e.g violul) și patologia delirantă paranoidă...

În cadrul paranoidiei, el se poate continua cu simptomul de „urmărire paranoidă,, - inclusiv de la distanță, în zone intime, prin mijloace speciale (tehnice, psihologice și supranaturale)...iar pe aceeași traiectorie.,,se plasează sd, de „transparență psihică,, din cadrul simptomelor de prim rang ale lui Schneider.

O altă conjunctură în care poate fi indusă și se manifesta rușinea, e cea a „oprobiului public”, ce a funcționat în istoria culturilor ca pedeapsă.

Această sancțiune psiho-socială era practică alături și împreună cu alte pedepse fizice, precum arderea pe rug, spânzurarea, tragerea în țeapă și pe roată, îngroparea, jupuirea etc. Dar și distinct, prin „**punerea la stâlpul infamiei**”.

Condamnatul era expus într-un loc public central, intens circulat, uneori fiind legat de un stâlp....unde rămânea la discreția privirilor, disprețului și injuriilor comunității.

Cetățenii puteau să-l batjocorească, să-l scuie, să arunce în el cu diverse lucruri, să râdă batjocoritor pe seama sa.

Cel condamnat la oprobiul public era expus uneori dezbrăcat...iar deseori i se puneă o mască caracterizantă (de porc, măgar etc)... se scriau pe o tăbliță vinovățiile sale..injurii... era menționat ca exemplu („așa pățește cel care....”) toate, spre umilirea sa...

Multe alte pedepse corporale ce se aplicau în public – tragerea pe roată, răstignirea - includeau această componentă de oprobiu și blam comunitar,... la care contribuia și destatutarea socială prin nuditate.

În cadrul triumfurilor ce se organizau la Roma, regii națiunilor învinse erau purtați în trăsuri simple, despuiăți de toate însemnele puterii lor, umiliți, la discreția huiduielilor și satirelor publice.

Se poate însă semnala și variantele mai blânde ale acestei sancțiuni, prezente în viața cotidiană... de ex pedepsirea școlarului din clasele primare de a „sta la colț cu nasul la perete,„... colegii putându-l astfel comenta negativ.

Cu această ocazie merită subliniată valența agresivă a râsului batjocoritor, care o dublează pe cea a râsului de voie bună și veselie comunitară, petrecăreață.

În acest sens, faptul „de a râde de cineva,, exprimă o atitudine de distanțare, cu tentă de superioritate disprețuitoare, inferiorizantă. Deseori un grup se încheagă în jurul acestei atitudini de „a lua în râs ceva sau pe cineva,,.

Această tentă agresivă se regăsește și în teatrul de satiră și în glumele comediei de caractere, indirect în unele forme de umor.

Iar expresiile populare consemnează faptul că „cineva a ajuns de râsul altora,, ca un fapt degradant, umilitor, rușinos.

O situație jenantă, în care subiectul se poate resimți rușinat, e și cea de eșec public în exercitarea performativă a unei funcții sau în susținerea unui examen.

Atunci când cineva se prezintă la un examen public, aspectul pragmatic principal e dovedirea posesiei unor cunoștințe sau abilități, în urma cărora comisia îi atribuie o competență oficială....

Dar, pe lângă examinatori mai sunt prezenți și spectatorii, care pot în final admira performanțele, aplaudând candidatul....sau, pot constata eșecul său lamentabil prin greșeli elementare - gafe -, fapt sancționat prin râs disprețuitor, comentarii și glume usturătoare, prin care-l blamează ca ridicol.

Tb AS are în vedere în mare măsură eventualitatea unor astfel de eșecuri și comportamente publice, de „luare în râs,, batjocoritor

Eșecul public performativ poate avea în vedere, uneori, activitatea globală într-o funcție a unei persoane publice, fapt cu consecințe juridice și morale...

...iar sancțiunile în această direcție pot conduce la „decăderea din drepturi publice„...„ostracizare„...blam public generalizat....

Subiectiv, persoana poate trăi „dezonoare...iar corelată ei, sinuciderea (comportament chiar ritualizat în unele culturi)

Sentimentul rușinii – ce stă în spatele tb AS -se plasează deci la intersecția unor multiple linii de trăire a eșecului, specific existenței socio culturale a omului, pe care indivizii le cunosc și le experimentează, mai mult sau mai puțin, de-a-lungul vieții lor...

și care întrețin modulul psihoantropologic din care poate deriva, deficitul disfuncțional al AS

Se poate reveni acum, spre final, la trimiterea pe care o face Biblia privitor la corelația dintre rușinea vinovată și sexualitate...

Sexualitatea a jucat un rol important în psiho-sociologia specifică omului, așa cum studiile psihanalizei lui Freud au demonstrat-o. Iar normativitatea care reglementează relațiile sexuale în societate a fost, de-a-lungul istoriei culturale, una dintre cele mai importante..(Levy-Straus sugera ca prohibiția incestului, introducând normativitatea în istoria culturii, se cere considerată la fel de semnificativă ca și dimensiunea de homo faber)

Reglementarea căsătoriilor și importanța virginității în societățile agrare a funcționat multe mii de ani.....astfel încât nu e de mirare că, condiția violului trimite major spre trăirea rușinii – și a condiției sale conexe prepsihotice, sensibilitatea relațională....

Iar relaxarea reticenței față de nuditate și virginitate din ultimii 100 ani, la finalul modernității, nu poate fi semnificativă față de depozitul istoric.

Omul poate trăi stări psihopatologice de anxietate socială, deoarece psihismul său e dotat cu capacitatea de a se rușina, de a reacționa prin trăiri neplăcute la eșec și oprobriu social, de a se comporta uneori retractil și nu asertiv

Desigur, unele persoane sunt mai sensibile la eșecuri și trăirea rușinii decât altele, circumscriindu-se și un pol tipologic al timidului (dependentului evitant)

La alt pol, simetrică acestuia, se distribuie persoanele care sunt puțin emotive la evaluarea negativă a altora,..cei ce nu sunt în stare de a trăi rușinea : nerușinații ,obraznicii, asertivii, manipulatorii, exploatații altora.

Comentariul psihopatologic se poate dezvoltă pornind de la astfel de dotări psihice și distribuții ale caracteristicilor de relaționare socială, pe care cazistica tb AS le relevă

Psihopatologia actuala, departe de a rămâne în domeniul descriptiv al semiologiei utile nosologiei - și dincolo de a-și căuta doar echivalentele din normalitate, spre care se pot evidenția zone de continuum-,devine provocatoare pentru edificarea unei psihologii antropologice, care să o includă.

Și care să încerce a descifra, într-o manieră coerentă, constituția de ansamblu a psihismului persoanei actuale - așa cum și-o dorea și Jaspers..

Dar privind prin optica genezei acestuia, atât în fundalul său biologic, cât și în antropogenezăși istoria culturală a umanității.

MULTUMESC